

УДК 378

Ірина Драч

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

А Виокремлені основні функції та характеристики професійної діяльності викладачів вищої школи. Висвітлюються специфічні особливості навчального процесу у вищій школі. Проаналізовані особливості навчання дорослих та андрагогічні принципи навчання. Схарактеризовані педагогічна та андрагогічна моделі навчання.

Ключові слова: професійна діяльність викладача вищого навчального закладу, андрагогічні принципи навчання, конструювання змісту навчально-виховного процесу та наукової діяльності студентів.

Ирина Драч. Особенности профессиональной деятельности преподавателей высшей школы в информационном обществе.

А Выделены основные функции и характеристики профессиональной деятельности преподавателей высшей школы. Освещаются специфические особенности учебного процесса в высшей школе. Проанализированы особенности обучения взрослых и андрагогические принципы обучения. Охарактеризованы педагогическая и андрагогическая модели обучения.

Ключевые слова: профессиональная деятельность преподавателя высшего учебного заведения, андрагогические принципы обучения, конструирование содержания учебно-воспитательного процесса и научной деятельности студентов.

Irene Drach. Features of higher education teachers' professional activity under conditions of information society.

S The article highlights the key features and characteristics of professional activity of high school teachers. The specific characteristics of the learning process in higher education are highlighted. The features of adult learning and andragogical learning principles were analyzed. Pedagogical and andragogical learning model were characterized.

Key words: professional activity of high school teachers, andragogical learning principles, design the content of the educational process and scientific activity of students.

Постановка проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про значну увагу вчених щодо дослідження сутності професійної діяльності педагога. Цією проблемою займалися Н. Бібік, О. Гура, Т. Добудько, А. Маркова, Н. Кузьміна, О. Овчарук, О. Олександрюк, О. Помегун, В. Семиченко, В. Сластьонін, Л. Хоружа, Є. Шиянов. Проте, на нашу думку, в педагогічній науці на теоретичному й прикладному рівнях немає чіткого концептуального визначення й усвідомлення специфіки та сутності професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, її відмінності від професійної діяльності вчителя.

Метою статті є аналіз особливостей професійної діяльності викладачів вищої школи в умовах модернізаційних процесів, що відбуваються в освіті.

Виклад основного матеріалу. Для визначення особливостей професійної діяльності викладачів вищої школи розглянемо основні характеристики його професійної діяльності: об'єкт, суб'єкт, предмет, мету та засоби.

Об'єктом професійної діяльності педагога вищої школи виступає педагогічний процес як система взаємопов'язаних навчально-розвивальних завдань і знання про навколишню дійсність. Виходячи з гуманістичної освітньої парадигми, яка передбачає орієнтацію професійної освіти на суб'єкт-суб'єктну

взаємодію, в якості суб'єктів у навчальному процесі вищої школи виступають і викладач, і студент як активні його учасники.

Предметом педагогічної діяльності у вищій школі є управління процесом навчання, освіти й виховання студентів, доцільна організація їхнього професійного розвитку.

Мета діяльності педагога вищої школи визначається суспільством й обумовлюється об'єктивними тенденціями його розвитку. В умовах переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства метою професійної діяльності викладача є створення умов для гармонійного розвитку майбутніх фахівців, формування у них такої особистісної якості, як компетентність, засобами рішення професійних і соціальних завдань в освітньому процесі.

Специфіку професійної діяльності викладача вищої школи обумовлюють особливості навчання у вищій школі. Аналіз теоретичних досліджень і власний професійний досвід дозволяє виокремити в якості основних з них наступні:

- вікові особливості тих, хто навчається;
- професійна спрямованість навчального процесу;
- єдність теоретичної та практичної підготовки студентів;
- вагома частка самостійної роботи студентів;

– залучення студентів до наукових досліджень.

Вікові рамки студентства у психолого-педагогічних дослідженнях, як правило, обмежуються двома етапами розвитку особистості: юністю та ранньою дорослістю. Такий період характеризується психологами становленням Его-ідентичності особистості як здатності зберігати власну внутрішню цілісність і відповідність у стосунках з іншими людьми та суспільством (Е. Еріксон); утвердженням зрілої Я-концепції особистості (А. Маслоу) [1]. Саме в цей час відбувається дійсне становлення соціальної самостійності особистості: відносна економічна самостійність, початок самостійного життя поза батьківською родиною, створення власної сім'ї [2].

Разом із тим, сучасна ситуація в Україні свідчить, що здобуття вищої освіти, отримання другої освіти, перепідготовка здійснюється за різними формами навчання: очною (денною), заочною (в тому числі очно-дистанційною, дистанційною), екстернатом. Зважаючи на те, що принцип доступності освіти в умовах інформаційного суспільства є одним із пріоритетних, гнучкість вітчизняної системи освіти в контексті світових тенденцій має зростати. Це передбачає розширення вікових рамок тих, хто може бути залучений до навчання у вищому навчальному закладі. В таких умовах усе актуальнішим завданням вищої освіти стає навчання дорослих, яке має свою специфіку, і педагог вищої школи повинен бути готовим до здійснення такого навчання.

За С. Сисоевою [3], найзагальнішими принципами організації процесу навчання дорослих людей – андрагогічними принципами навчання – є наступні: пріоритет самостійного навчання, принцип спільної діяльності, принцип опори на досвід учня, індивідуалізація навчання, системність навчання, контекстність навчання, принцип актуалізації результатів навчання, принцип елективності навчання, принцип розвитку освітніх потреб, принцип свідомого навчання. Андрагогічну модель навчання вчена характеризує наступними положеннями:

а) учень-дорослий у силу об'єктивних факторів (сформованість особистості, незалежне економічне, юридичне, соціальне й психологічне становище, великий життєвий досвід, наявність серйозних проблем, для вирішення яких необхідно вчитися, орієнтація на негайне використання отриманих у процесі навчання знань і вмінь) відіграє провідну роль в організації процесу навчання, визначаючи разом із викладачем усі навчальні параметри процесу навчання: цілі, зміст, форми, методи та засоби навчання;

б) викладач виступає як консультант, експерт, надаючи дорослому-учню допомогу в організації навчання.

Американський теоретик М. Ноулз вважав, що педагогічну модель обґрунтовано і виправдано вживати при навчанні осіб до 18 років. Від 18 до 25–30 років коректніше використовувати в основному андрагогічні принципи навчання, а далі – використання тільки андрагогічної моделі навчання.

Отже, мобільність ринку праці, яка передбачає можливість оволодіння людиною протягом життя декількома спеціальностями, реалізація європейських вимог щодо доступності навчання актуалізує розширення спектру форм навчання у вищій школі, що, у свою чергу, стимулює залучення до навчання все ширших верств населення. Розширення вікових

меж студентів, що залучаються до навчання у ВНЗ, обумовлює при доборі форм і методів організації навчально-виховної діяльності студентів урахування, зокрема, і особливостей навчання дорослих, використання у професійній діяльності викладача як педагогічної, так і андрагогічної моделей навчання.

Місією вищої школи є виконання соціального замовлення держави з формування інтелектуального потенціалу України, забезпечення висококваліфікованими спеціалістами різних галузей народного господарства, науки та культури, головною ознакою навчального процесу у ВНЗ є його професійна спрямованість, яка забезпечується розробленням і впровадженням професійних стандартів. Зміст освіти, який повинен повністю відповідати сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки та виробництва, відображається в освітньо-професійній програмі підготовки фахівця як складовій галузевого стандарту вищої освіти. Професійна спрямованість підготовки майбутніх фахівців передбачає сприяння розвитку в студентів ціннісного ставлення до обраної професії, формуванню інтересу до спеціальності й діяльності в обраній галузі виробництва. Це, в свою чергу, забезпечується орієнтацією всіх дисциплін, уключених до ОПП, зокрема і природничо-наукового та соціально-гуманітарного циклів підготовки, на майбутню професію випускника, формування та розвиток його професійних якостей, що забезпечать високу ефективність майбутньої професійної діяльності.

Відповідно до стандартів вищої освіти навчання майбутніх спеціалістів у вищій школі ґрунтується на єдності теоретичної та практичної підготовки студентів, яка забезпечує набуття студентами професійних навичок і вмінь на основі ґрунтовних теоретичних знань. Зауважимо, що особливій ваги практична підготовка майбутніх фахівців набуває в умовах упровадження компетентнісного підходу у навчальний процес ВНЗ, оскільки саме під час проведення практичних занять із дисциплін і проходження різних видів практик (ознайомчої, навчальної, виробничої, педагогічної, асистентської, переддипломної) поглиблюються, поширюються та деталізуються наукові знання, розвивається наукове мислення, формується здатність використовувати отримані знання, виробляються навички професійної діяльності.

Орієнтація навчального процесу вищої школи на визначальну роль самостійної роботи студентів регламентується «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», де зазначається, що самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу часу [4]. Підвищення питомої ваги самостійної роботи студентів обумовлене і логікою Болонського процесу [5]. Види та форми самостійної роботи залежать від ступеня володіння її навичками і можуть змінюватися від простіших (робота над підручниками, навчальними посібниками, першоджерелами у вигляді конспектування, реферування, складання тез тощо) до складніших і творчих (виконання індивідуальних завдань із дисциплін, курсових, дипломних робіт, науково-дослідної роботи у позанавчальний час).

Підготовку майбутніх фахівців у вищій школі від-

різніє спрямованість навчання на науку, що зумовлює поєднання процесу пізнання з дослідницькою діяльністю студентів. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [6] науково-дослідна робота студентів є обов'язковою складовою їхньої підготовки у ВНЗ. На відміну від загальноосвітнього навчання, у вищій школі студент повинен оволодіти сучасною наукою, отримати професійну освіту. Тому методи навчання у ВНЗ і для педагога, і для студента є не способом трансформації та осмислення знання, а методами проникнення в процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ, а відтак – види й методи навчання у вищій школі є видами та методами наукового дослідження (особливо це стосується профільюючих дисциплін, спецкурсів і спецпрактикумів) [2].

Поєднання навчання та науки при підготовці майбутніх фахівців здійснюється шляхом використання елементів наукових досліджень при викладанні загальнонаукових, фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, зокрема у період виконання лабораторних практикумів, проходження різних видів практик; участі у студентських олімпіадах, конкурсах, наукових конференціях і наукових гуртках; залучення студентів до здійснення досліджень, які проводяться на кафедрах. Урахування європейських вимог до рівня вищої освіти передбачає зближення самостійної навчальної роботи студентів із науковою.

Таким чином, специфічні особливості навчального процесу у вищій школі зумовлюють суттєві відмінності професійної діяльності викладача вищого навчального закладу та вчителя середньої школи. Професійна діяльність педагога вищої школи ґрунтується на єдності викладання навчальної дисципліни та власної наукової діяльності. Вона передбачає керівництво навчально-пізнавальною та науковою діяльністю студентів, стимулювання їхньої самостійної роботи та сприяння соціально-особистісному та професійному розвитку майбутніх спеціалістів.

Основними видами професійної діяльності викладача вищої школи є навчальна, наукова, методична та організаційна. Так, здійснення навчальної діяльності полягає у проведенні викладачем аудиторних і позааудиторних занять: лекцій, семінарських, практичних, індивідуальних занять, консультацій, прийом заліків та іспитів, керівництво самостійною роботою студентів, виконанням ними курсових і дипломних робіт, різними видами практик, участь у державній атестації [7]. Навчальна діяльність має забезпечуватися знанням дидактики та психології вищої освіти, високим рівнем загальнонаукових і професійних знань і вмінь, досконалим володінням змістом дисциплін, що викладаються, розумінням їхньої ролі та місця в загальній схемі підготовки майбутнього фахівця. Особливістю навчального процесу у вищій школі є використання форм організації та методів навчання, притаманних саме вищій школі; вагома складова – самостійна робота студентів.

Наукова діяльність викладача вищої школи ґрунтується на знаннях законів і закономірностей філософії як фундаментальної основи універсальних уявлень про світ у різноманітні його природних і штучних (створених людиною) проявів; правил і принципів логіки в її практичному застосуванні до абстрагованого пізнання явищ дійсності; положень системного підходу до вивчення об'єктів навколишнього світу. Результатом наукової діяльності

викладача є підготовка та захист дисертаційних досліджень, виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт, написання підручників, посібників, монографій, статей, доповідей і тез на конференціях, редагування та рецензування наукової продукції, робота в редколегіях наукових видань тощо. Обов'язковою складовою наукової діяльності викладача є керівництво науковою роботою студентів [7]. Від наукового рівня, наукової праці та досягнень залежить авторитет викладача [8].

На думку С. Гессена, «вища наукова школа, чи університет, є ... неподільна єдність викладання і дослідження. Це є викладання через дослідження, яке здійснюється на очах тих, хто навчається» [9, с. 310].

Здійснюючи наукову діяльність, педагог вищої школи не лише досліджує закономірності, зв'язки, відносини об'єктивної дійсності, використовує існуючі теорії, а й виробляє власні. Поєднання наукової та педагогічної діяльності у вищій школі підвищує науковий рівень професійної діяльності викладача, вмотивовує студентів до дослідницької роботи. Наукова діяльність є підґрунтям навчальної діяльності педагога вищої школи; у свою чергу, навчальна діяльність обумовлює та визначає ефективність педагогічних теорій. Ці види діяльності складають неподільне ціле, вони взаємозумовлюють і взаємовизначають одна одну.

Методична робота викладача вищої школи передбачає використання у навчальному процесі аналітичних, проєктувальних, діагностичних методик, методик андрагогічного навчання; розроблення і впровадження нових форм, методів і технологій навчання; розробку методичного супроводу навчального процесу; підготовку, рецензування підручників, навчальних посібників, словників, довідників; участь у розробці навчальних планів. Особливість здійснення методичної роботи науково-педагогічного працівника полягає в тому, що, на відміну від учителя, який використовує типові програми та підручники, викладач ВНЗ має самостійно розробити навчальну та робочу навчальну програми, конспект лекцій, методичні матеріали до семінарських, практичних, лабораторних занять, курсового та дипломного проєктування, практик і самостійної роботи студентів.

Одним із видів професійної діяльності викладача вищої школи є організаційна, виконання якої передбачає організацію власної діяльності та колективної, групової, індивідуальної діяльності студентів. Основними видами організаційної діяльності науково-педагогічного працівника є підготовка матеріалів на засідання кафедри, вчених рад, участь у проведенні профорієнтаційної роботи щодо залучення студентів до навчання, робота у приймальній комісії, участь у підготовці матеріалів для проходження ліцензування та акредитації спеціальностей [7].

Надзвичайно важливу роль в умовах становлення державності в Україні відіграє виховання студентів. Хоча в нормативних документах, які регламентують професійну діяльність педагога вищої школи, виховна робота зі студентами окремо не визначається, проте вважаємо, що вона є невід'ємною органічною частиною діяльності викладача.

Виховання студентів у сучасній вищій школі має набути системного характеру, відігравати випереджальну роль у розбудові демократичного процесу.

Воно має базуватися на кращих здобутках світової і національної культури і педагогіки, запобігати соціальній деградації і диференціації, сприяти самоорганізації та особистій ініціативності і водночас відповідальності людей, бути гарантом громадського миру і злагоди в суспільстві, закликати до розбудови демократичної держави [10]. Підґрунтям виховного процесу є розуміння необхідності формування національної еліти, яка спроможна забезпечити прогресивний рух українського суспільства та адекватне реагування на виклики сучасної цивілізації, примноження культурного потенціалу держави, а одним із головних завдань – виховання громадян-патріотів України, здатних розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, захищати її інтереси, сприяти єднанню українського народу, готових поєднувати та взаємоузгоджувати суспільні, колективні та індивідуальні інтереси.

Здійснення виховної діяльності викладачем ВНЗ передбачає участь у впровадженні найраціональніших форм, методів і технологій виховного процесу, виконання обов'язків куратора академічної групи, виховну роботу в гуртожитках, проведення позанавчальних культурних заходів, екскурсій тощо. Успішність виховання студентів забезпечується володінням знаннями з філософії, психології (зокрема вікової), освітнього менеджменту, методів попередження та усунення конфліктів. Вважаємо, що головною особливістю виховання студентів у вищій школі є його спрямованість на самовиховання, саморозвиток, самоорганізацію та самореалізацію.

Висновки. Таким чином, професійна діяльність

науково-педагогічного працівника вищої школи об'єднує функції викладача, дослідника, методиста, вихователя, менеджера. Майбутній педагог вищої школи повинен мати не лише знання, вміння, навички з фахових і психолого-педагогічних дисциплін. Він повинен бути здатним сприяти розкриттю потенціалу та особистісному розвитку студента, конструювати зміст навчально-виховного процесу та наукової діяльності студентів, володіти комунікативною культурою, засвоювати та створювати нові освітні та виховні технології, ефективно взаємодіяти в освітньому середовищі. Разом із тим, важливим у професійній діяльності викладача постають високий рівень його громадянськості, загальної культури, здатність самовдосконалюватися протягом життя.

Література

1. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М.: Рефл-бук, 1997. – 300 с.
2. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури / О. І. Гура: дис. д-ра пед. наук: 13.06.04. – Запоріжжя, 2008. – 752 с.
3. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.
4. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах (наказ Міністерства 02.06.1993 р. № 161) // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. – К.: Форум, 2002. – С. 413–432.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / під ред. М. Ф. Степка. – К.: Освіта України, 2004. – 60 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліку основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів // Вища школа. – 2003. – № 1. – С. 114 – 122.
8. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семінова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
9. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
10. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с. – Бібліогр.: с. 315–335.

УДК 2-756:378.02(477)«20»

Віталій Фазан

ДИДАКТИКА У ВИЩИХ ДУХОВНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ХХІ СТ.

А Проаналізовані організація і структура вищої духовної освіти в Україні. Охарактеризовано і визначено, що система вищої духовної освіти сприймає і творчо адаптує сучасні тенденції Болонського процесу та розвитку вітчизняної світської професійної освіти.

Ключові слова: православна освіта, духовні заклади, богословські факультети, догматичне та моральне богослів'я.

Віталій Фазан. Дидактика в вищих духовних заведеннях України ХХІ в.

А Проанализированы организация и структура высшего духовного образования в Украине. Охарактеризовано и определено, что система высшего духовного образования воспринимает и творчески адаптирует современные тенденции Болонского процесса и развития отечественного светского профессионального образования.

Ключевые слова: православное образование, духовные заведения, богословские факультеты, догматическое и нравственное богословие.

Vitaliy Fazan. Didactic in higher ecclesiastic establishments of Ukraine in the 21th century.

С Organization and structure of higher ecclesiastic education in Ukraine is analysed. Author states that system of higher ecclesiastic education perceives and creatively adapts the modern tendencies of Bologna process and domestic secular vocational education.

Key words: orthodox education, ecclesiastic establishments, theological faculties, dogmatic and moral theology.

Актуальність проблеми. Вивчення моделі православної освіти є актуальним, оскільки вона є важливою складовою системи духовної освіти і визначає типи навчальних закладів, структуру православних освітніх установ тощо. Формування мережі православних навчальних закладів у незалежній Україні відбувалось на основі історичних традицій православного християнства і мало модель духовної освіти. Поняття «модель» у широкому розумінні означає «будь-яке зображення,

опис, схему якогось об'єкта, процесу чи явища» [8, с. 25].

Мета дослідження полягає у проведенні історико-педагогічного аналізу розвитку вивчення дидактики у вищих навчальних духовних закладах України на кінець ХХ – початок ХХІ століття.

Основний зміст. Особливі зміни в інформаційному компоненті змісту духовної освіти відбулися в УПЦ КП. За навчальними планами професійно-зорієнтованої освіти передбачене вивчення як циклу богословсь-